

УДК 321+338.2

DOI: https://doi.org/10.31521/modecon.V45(2024)-09

Нам'ясенко В.М., кандидат економічних наук, докторант кафедри економіки, аналітики, моделювання та інформаційних технологій в бізнесі, Хмельницький національний університет, м. Хмельницький, Україна

ORCID ID: 0009-0006-7267-8920

e-mail: victorianisimus@gmail.com

Меритократична демократія як каталізатор післявоєнного відновлення та розвитку економіки України

Анотація. Досліджено історичний досвід повоєнного відновлення та розвитку нових постіндустріальних країн та особливості їх соціально-політичного устрою. Встановлено, що найбільш репрезентативним для України є досвід Південної Кореї; зроблено припущення, що чиста демократія не є найкращим устроєм для країн в стані повоєнного розвитку сучасності. На основі досліджень запропоновано концепцію меритократичної демократії як каталізатора економічного розвитку України після закінчення війни. У статті запропоновано загальну схему впровадження запропонованої концепції, а також сформовано пропозицію щодо перспективних галузей розвитку для України загалом та Подільського економічного району зокрема.

Розглянуті у статті матеріали є загальними та універсальними та можуть бути використанні та адаптовані залежно від зміни умов та спрямованні на підвищення ефективності державного апарату, як «bottle neck» сучасності.

Ключові слова: повоєнне відновлення; повоєнний розвиток; меритократія; демократія; меритократична демократія; Подільський економічний район; кластер.

Viktor Namiasenko, PhD (Economics), doctoral student, department of Economics, Analytics, Modeling and Information Technologies in Business, Khmelnytskyi National University, Khmelnytskyi, Ukraine

Meritocratic Democracy as a Catalyst for Post-War Recovery and Development of Ukraine's Economy

Abstract. Introduction. Post-war development and economic recovery of a country is a complex phenomenon, which is proved by the historical experience of many countries. Solving this problem for Ukraine will be complex and difficult due to the negative situation that existed before the outbreak of the war: an inefficient economy, which corresponded to the level of agrarian Third World countries, an inefficient socio-political system and bureaucracy, post-pandemic problems, technical and technological backwardness. The negative synergy effect is also formed by the general dynamics of the global market, the transformation of the world economy into the service sector, AI and robotics, physical destruction of Ukrainian objects and the decrease in the economically active population. The analysis of input parameters and retrospective analysis formed the conclusion that the use of classical approaches and tools won't be effective.

Purpose.. The lack of real historical experience and transformation indicators of post-industrial countries shows the necessity of developing new tools. The goal is to create a new approach to the socio-economic structure that will combine the advantages of a democratic country, allow for a qualitative improvement of the state apparatus, and provide tools for the implementation of unpopular measures. Another goal is to create a general model of the country's development based on business foundations from the sphere of innovative clusters.

The **results** of the article are the following: the concept of meritocratic democracy was described and substantiated with a list of its limitations and advantages; the list of prospective economic sectors, which should become priorities for Ukraine in general and the Podilia economic region (cluster) in particular.

The results of the work could be a catalyst accelerating the development and transformation of the economy after reaching the pre-war indicators.

Conclusions. The concept of meritocratic democracy is the next step in the development of state systems, which helps to combine the best achievements of democratic and non-democratic systems.

The transformation of economic regions into clusters makes it possible to increase the efficiency of resource, financial and other resource flows.

Specialization of each cluster makes it possible to attract enterprises to the cluster and accelerate development in high-potential sectors.

The materials considered in the article are universal and can be adapted to the changing conditions and can increase the efficiency of the state apparatus, as one of the "bottlenecks" of modern Ukraine.

Keywords: post-war recovery; post-war development; meritocracy; democracy; meritocratic democracy; Podilia economic region; cluster.

JEL Classification: H11; H56; O11

¹Стаття надійшла до редакції: 09.06.2024

Received: 09 June 2024

Постановка проблеми. Повоєнний розвиток економіки буде залежати як від фактичних результатів закінчення російсько-української війни, так і від здатності України як держави подолати синергійний ефект усіх криз останніх років (карантинні обмеження, повномасштабне вторгнення). Вирішення даних питань неможливе з точки зору класичної економіки та потребує використання найбільш сучасних та нетрадиційних підходів. На наш погляд, таким інструментом може стати як поведінкова економіка, так і вивчення «найновішого» історичного досвіду повоєнного розвитку постіндустріальних країн Азії. Поєднання таких інструментів дозволить розбудувати систему інструментів і принципів, що сформулюють своєрідну систему повоєнної поведінкової економіки, яка буде різнитись з економікою стабільності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. дозволив зробити висновки про переважаючу частку теоретичних робіт, що базуються на ретроспективному аналізі та прогнозах, які побудовані на історичному досвіді та використовують прогноз від досягнених результатів. Базисом даної роботи варто визначити не лише історичний досвід повоєнного відновлення постіндустріальних країн, а й дослідження Річарда Талера, як основоположника «Misbehaving» – «погані поведінки індивідів», що поводяться нерационально та спричиняють відповідний вплив як на економічну, так і на соціальну і політичну складові держави. Іншими базовими роботами стануть праці Лі Куан Ю, Джо Стадвела, Еліс Амсден, Деніела Белла, Тоні Джадта, Кішора Махбубані. Праці в сфері дослідження взаємозв'язку української економічної системи та війни опублікували зарубіжні та вітчизняні автори: Любомир Остапів, Єгор Григоренко, Моніка Шніцер, Оксана Булик, А. Дідик, Ю. Погорелов, Я. Пилипенко та інші.

Формулювання цілей дослідження. розглянути переваги та недоліки систем демократії та меритократії, а також варіанти їх поєднання в межах держави України з подальшою побудовою загальної теоретичної моделі розвитку в межах синтезованої системи.

Основні результати дослідження. Історично відомо, що індустріалізація в світі відбувалась в

декілька етапів та за різних умов. Умовно можна виділити декілька основних етапів:

- промислова революція почалась з Великої Британії в 17-му столітті [1], що завдяки ручній праці створила машини та устаткування для подальшого виробництва як кінцевого продукту, так і інших машин та устаткування. На той час Британія була вже капіталістичною державою після буржуазної революції [2], що характеризувалась як конституційна монархія із демократичними засадами. Фактично промислова революція на цьому етапі проходила «природним шляхом»;

- наступним етапом стала індустріалізація таких країн, як США та Німеччина й інші країни Європи [1], що на час змін теж характеризувались як демократичні, а причинами стали засади капіталізму та конкуренції в демократичному середовищі;

- найбільш сучасним етапом, який також є і найбільш репрезентативним для України, є фактичне завершення етапу індустріалізації (постіндустріальні країни Азії, такі як Південна Корея, Сингапур та Тайвань). Репрезентативність даних країн полягає в тому, що перед їхньою індустріалізацією був етап повоєнного відновлення. Війна в Південній Кореї закінчилась в 1953-му році великими руйнуваннями та високою залежністю від іноземних кредитів. Сингапур почав свій розвиток в 1965-му році як незалежна держава після нестабільності в регіоні. Тайвань, як окреме утворення, почав свою історію в кінці 1940-х років під жорстким керівництвом однієї партії Гоміьдан [3]. Окрім часових проміжків самостійної історії для трьох згаданих країн спільною рисою є фактична відсутність демократичного режиму [3; 4; 5] та розвиток саме в умовах різних форм меритократії або військової диктатури.

Варто зауважити, що на час написання статті вже враховується наявність декількох хвиль нових постіндустріальних країн, таких як Китай, Туреччина та інші, але в розрізі даної роботи та наявних вихідних умов дослідження післявоєнного розвитку України варто зосередитись саме на країні, що мала аналогічні вихідні умови – Південна Корея. Також пропонується закласти базис для майбутніх досліджень, а саме – розподіл країн згідно придатності до використання історичного базису (рис. 1).

Рисунок 1 – Класифікація країн згідно умов та передумов індустріалізації

Джерело: сформовано автором

На рисунку 1 проілюстровано авторську класифікацію країн згідно їхніх передумов та умов розвитку, що знайшов своє втілення саме в індустріалізації та відповідних результатів на глобальному ринку. Згідно глобального ринку GII 2023 [6] США та Британія займають 3 і 4 місце в рейтингу відповідно, Сингапур – 5, Німеччина – 8, а Південна Корея – 10, тоді як наприклад, Туреччина – 39, а Бразилія – 49. Отже, згідно отриманих даних можна зробити висновки для подальших досліджень: «природна» індустріалізація була ефективна лише для перших індустріальних країн та їх близьких послідовників, тоді як для країн, що стали на шлях індустріалізації внаслідок капіталістичних бажань, або стресових факторів в XX-XXI століттях ефективнішою є керована економічна та політична система, що дозволяє підсилити інструменти неконкурентними діями, які забезпечать захист від тиску та впливу потужних економік світу та створять своєрідний інкубатор для пришвидшеного зростання власної економіки.

Наступним вихідним параметром, що безпосередньо впливає на можливості післявоєнного відновлення та розвитку України є сценарії закінчення війни та вихідні передумови, що були сформовані історично.

На час написання статті найбільш ймовірним сценарієм закінчення війни вважаємо нейтральний сценарій за аналогією зі сценарієм 38ї паралелі, яким охарактеризувалось закінчення Корейської війни. Згідно цього сценарію Україна буде фактично

розділена назавжди або на тривалий час, що призведе до змін в структурі держави в цілому та її економічної системи зокрема.

Вихідними історичними параметрами, що характеризують сучасну політичну систему можна охарактеризувати як нерозвинену демократію із значною часткою бюрократії, що перешкоджає ефективному функціонуванню та загальнодержавному синергічному ефекту.

Результуючим висновком з розглянутих фактів має бути поєднання переваг демократичної та недемократичної систем. Даний аспект стане ефективним, як в розрізі повоєнного відновлення (досвід Південної Кореї), так і в період подальшого економічного розвитку (досвід Сингапуру).

Ефективною системою, що зможе поєднати усі переваги та мінімізувати недоліки згаданих систем в умовах повоєнного розвитку України може стати встановлення меритократичної демократії. Під меритократичною демократією пропонується вважати такий устрій, за якого кандидати на вищі керівні посади державного рівня (президент, народні депутати) та місцевих рівнів (депутати місцевих рад, мери та губернатори) будуть допущенні до виборів лише за наявності реальних здобутків в науці чи реальному або відповідному секторах економіки для місцевих рівнів і реальних досягненнях в управлінні на місцевих рівнях для кандидатів у вищі органи державного управління. Етапи відбору за такої системи матимуть наступний вигляд:

1) можливість брати участь в місцевих виборах отримують особи, що мають реальні досягнення в науці (одержали науковий ступінь за тематикою, що стосується безпосередньо України та може бути використано як один із ефективних інструментів управління державним сектором) або/і в реальному секторі економіки; для посад, що є спеціалізованими (медицина, робота із населенням,...) – у відповідних галузях;

2) подальше просування по службі має будуватись на корпоративному підході залежно від результатів та досягнених показників (удосконалена система Китаю) з відповідним рівнем оплати праці;

3) можливість брати участь у виборах до Верховної ради отримують лише кандидати, що пройшли відповідний кар'єрний шлях від місцевих рівнів до вищих державних рівнів управління з позитивною історією зростання не лише посади, але й якісних та кількісних показників їх досягнень.

Задля усунення необхідності докорінної перебудови системи управління пропонується ввести також наступні вимоги, щодо кандидатів:

- допуск до конкурсів на заміщення вакантних посад/участі в місцевих виборах отримують лише особи, що є громадянами України (набуте або вроджене громадянство, за виключенням осіб, що мають родичів (до 3 коліна включно) громадян держав, що визнані державами агресорами та недружніми державами);

- допуск до участі у виборах вищого державного керівництва розширюється вимогою, що набуте громадянство не може бути менше 15 років, а також обов'язкове володіння іноземною мовою на професійному рівні, що має бути підтверджено відповідним сертифікатом провідних іноземних установ. Такою мовою для України пропонується визначати англійську мову.

Введення перелічених обмежень дозволить (згідно історичного досвіду Сингапуру та Китаю [5, 7]) підвищити якісні характеристики складу державного апарату та зменшити кількість можливих кандидатів на виборах, що зменшить широту вибору та дозволить підвищити якість голосування.

Симетрично також пропонується ввести обмеження для виборців згідно вікового цензу (встановлення максимально можливого віку для голосування на основі наукових фактів та історичних особливостей), цензу громадянства (набуте громадянство не менше 10 років). Суміжним фактором також має стати введення обов'язкової економічної освіти на всіх етапах навчання (від школи до ВНЗ) задля формування відповідного типу мислення.

Таким чином, устрій меритократичної демократії дозволяє ефективно відбирати кандидатів до органів управління із належними якостями, а також зберігає право громадян України на вибори своїх

представників як в органах вищої влади, так і на міжнародній арені.

Важливою перевагою для України є можливість впровадження такої системи в перехідний період після воєнного, що на фоні всіх передумов дозволить зменшити опір суспільства внаслідок підвищення кількості осіб, які вважають, що Україна рухається вірним шляхом та зменшенням рівня довіри до влади [8]. На фоні статистичних дисбалансів та умов післявоєнної країни таке впровадження буде більш гармонійним.

Запровадження меритократичної демократії стане додатковим стимулом до ефективного впровадження неринкових методів післявоєнного відновлення та економічного розвитку. Згідно аналізу історичного досвіду вважаємо за необхідне використати підходи та рішення, що ухвалювало керівництво Південної Кореї в період після 1965-их років, а саме експортну дисципліну та фактичне регулювання економіки країни з метою захисту внутрішніх виробників та орієнтацію на розбудову секторів, що є найбільш перспективними на глобальному ринку. Переваги меритократичної демократії в такому вимірі полягають в більш консолідованій владі та достатньої сили впливу задля впровадження таких інструментів та обмежень.

Згідно моделі, що нами розробляється, варто розглядати державу з корпоративної точки зору та її кластеризацію на основі найбільш поширеного підходу до економічного районування, що був поданий як частина проекту закону «Концепції державної регіональної економічної політики». Фактично пропонується замінити підхід до районування на концептуальне виділення економічних кластерів на основі виділених економічних районів та укрупнення таких одиниць шляхом об'єднання областей, які входять в такий район до цільного кластеру із створенням єдиного управлінського апарату. Наступним етапом стане визначення пріоритетних галузей розвитку та закріплення конкретних галузей за кожним з кластерів залежно від їх «спеціалізації».

Згідно звіту, що був представлений в межах Всесвітнього економічного звіту «The Global Cooperation Barometer 2024» [9] в умовах світової пандемії та в умовах її закінчення найбільше зростання продемонстрували:

- торгівля товарами і послугами;
- торгівля в ІТ секторі та міжнародний обмін інформацією;
- торгівля, пов'язана із товарами для здоров'я.

Згідно запиту від 08.06.2024 р. до ШІ Copilot було сформовано перелік з 9 перспективних галузей світової економіки:

- 1) технології;
- 2) зв'язок;
- 3) сфера послуг;
- 4) охорона здоров'я;

- 5) роботи та автоматизація;
- 6) космос;
- 7) перестраховання;
- 8) військове суднобудування та підводні човни;
- 9) туризм.

Директор Інституту Майбутнього визначив, що найбільш перспективними галузями стануть напрямки, що пов'язанні із ІТ та комунікаціями (штучний інтелект, 5G, хмарні сервіси,..), персональними послугами та логістикою електронної комерції [10].

Актуальними провідними сферами глобальної економіки є сфера послуг, промисловості та АПК (станом на 2021-2022й роки) [11].

Аналіз отриманих даних та прогнозів формує висновки, що Україні варто визначити потужний базис АПК та промисловості для формування інвестиційного джерела для розвитку перспективних галузей із формуванням статусу лідера на світовому ринку. Вважаємо, що Україні варто сконцентруватись на наступних галузях:

- 1) подальший розвиток та модернізація АПК;
- 2) розвиток сфери охорони здоров'я до світового рівня;
- 3) відродження космічної галузі та авіабудування;
- 4) ІТ та суміжні галузі;
- 5) туризм та логістика.

Згідно розробленого підходу до визначення пріоритетних галузей має відбуватись подальший розподіл згідно специфіки кожного кластеру.

В межах авторського наукового дослідження вивчається Подільський економічний район. Загальну модель розвитку підприємств Подільського економічного району за меритократичної демократії представлено нижче.

Подільський економічний район об'єднує Вінницьку, Тернопільську та Хмельницьку області та характеризується значним розвитком АПК і харчової промисловості, а також логістичного комплексу, що підтримує торгівлю. В межах економічного району є перспективи до розвитку ІТ (базис Вінницька область) та точного машинобудування (прикладом є «Шредер» з м. Тернопіль). Рекреаційні можливості формують всі умови до розвитку сфери туризму та сфери охорони здоров'я, що, в першу чергу, пов'язанні із рекреаційними ресурсами регіону.

Укрупнення регіональної одиниці до Подільського економічного кластеру планується як безпроблемне внаслідок довготривалої історичної та територіальної спорідненості і відсутності значних культурних відмінностей, що могли бути спричиненні значними

площами, сусідством або природними бар'єрами. Планова частка кластеру в структурі національного доходу становитиме не менше 7% (розраховано на основі показників ВРП до ВВП в 2021-році [12], що становило 6,88%).

Дані, що отримані в попередніх дослідженнях на основі інформації з відкритих джерел [13], рівня реінвестицій великих компаній в сфері АПК становить близько 10% доходу. Якщо врахувати, що обсяг реалізації товарів сфери сільського, лісового та рибного господарства становив в 2021-му році 134061 млн грн [12], то додаткові первинні інвестиції у розвиток пріоритетних галузей на основі існуючого базису становитимуть близько 3,5% ВРП без врахування інфляції. Якщо врахувати наші рекомендації щодо залучення досвіду відбудови та розвитку Південної Кореї, то планове поєднання інвестицій скрадатиметься із реінвестицій, коштів донорів та цільової державної підтримки, що забезпечить подальше зростання темпами вище середнього після виходу на довоєнний рівень, що за нейтрального сценарію планується не раніше 2030-го року та робить можливим повторення успіху Південної Кореї за відсутності авторитарного режиму.

Важливо також зауважити такі обмеження моделі повоєнного відновлення та розвитку підприємств України та Подільського економічного району: невідмінно від нових постіндустріальних країн, глобальний ринок буде зорієнтований саме на сферу послуг, а не на реальний сектор з паралельним розвитком робототехніки та штучного інтелекту, що значно підвищить динаміку ринку та змін на ньому. Такі положення звертають увагу на необхідність розроблення ефективної схеми поєднання екстенсивного та інвестиційного розвитку задля високих темпів впроваджуваних змін і можливостей заміни переважно застарілого обладнання на нове із усуненням фази модернізації.

Загальна теоретична модель зміни принципів державного устрою та післявоєнного розвитку представлено на рис. 2 (з акцентом на Подільський економічний район).

На рисунку 2 відображено основні структурні зміни та передумови ефективного розвитку та відновлення структурних елементів економіки України після закінчення російсько-української війни за найбільш ймовірного сценарію. Всі потоки та зв'язки відображенні двосторонніми через наявність обопільного зв'язку та впливу (прямого, чи опосередкованого) між основними структурними блоками впливу та реакції.

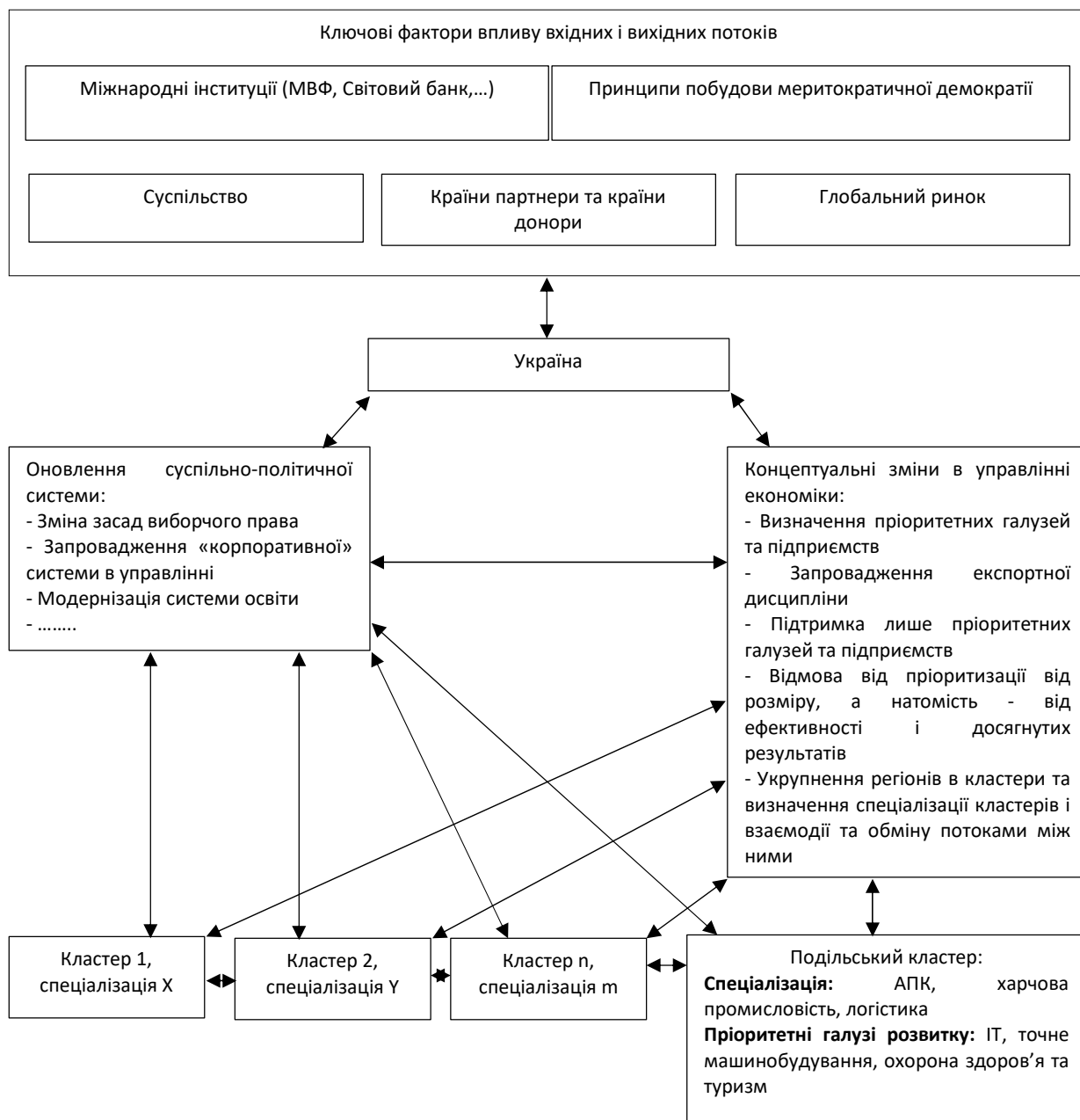

Рисунок 2 – Базисні засади зміни моделі післявоєнного розвитку України та вплив на розвиток підприємств

Джерело: сформовано автором

Висновки роботи полягають в наступному:

1. Концепція меритократичної демократії є наступним етапом розвитку систем державного устрою та допомагає поєднати кращі досягнення демократичної та недемократичної систем з метою підвищення повоєнного відновлення та економічного розвитку України.

2. Укрупнення областей економічних районів до одного кластеру дає змогу підвищити синхронізацію

та ефективність потоків ресурсів, фінансів та населення з метою консолідації наявних потужностей на досягнення поставлених завдань

3. Визначення спеціалізації кожного з кластерів дає змогу ранжувати підприємства кластеру та забезпечити їх пришвидшений розвиток саме у високоперспективних галузях з метою подолання багаторічного відставання.

Література:

1. Промислова революція. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Промислова_революція.
2. Причини, особливості та етапи Англійської буржуазної революції 17 ст. URL: https://studies.in.ua/vhist_shpor/214-prichini-osoblivost-ta-etapi-anglyskoyi-burzhuaaznoyi-revoluyuci-17-st.html.
3. Історія Тайваню. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Історія_Тайваню.
4. Амсден Еліс Корейське економічне диво. Як Південна Корея стала технологічним гігантом за 30 років; К.: Наш Формат, 2024. 480 с.
5. Лі Куан Ю. Із третього світу в перший. Історія Сингапуру; К.: Видавнича група КМ-БУКС, 2018, 760 с.
6. Global Innovation Index 2023 Innovation in the face of uncertainty. World Intellectual Property Organization. URL: <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo-pub-2000-2023-en-main-report-global-innovation-index-2023-16th-edition.pdf>.
7. Белл Деніел. Китайська модель. Політична меритократія та межі демократії, К.: Наш Формат, 2023. 336 с.
8. Оцінка громадянами ситуації в країні та дій влади. Довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів (січень 2024р.). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-sichen-2024r>.
9. The Global Cooperation Barometer 2024. Insight Report January 2024. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_The_Global_Cooperation_Barometer_2024.pdf?_gl=1*15i8k8*_up*MQ..&gclid=CjwKCAjwgpCzBhEiwAOSQWQZhmzeGGdqATFcUAJ4f8EGMhym0iYq1QF-ZyIOB3zurabdE5oIRoCIO8QAvD_BwE.
10. Амелін А. Топ-20 секторів економіки, які найшвидше зростатимуть наступні 10 років. МінФін. URL: <https://minfin.com.ua/ua/invest/articles/top20-sektoriv-ekonomiki-yaki-nayshvidshe-zrostatimut-v-nastupni-10-rokiv/>.
11. Share of economic sectors in the global gross domestic product (GDP) from 2012 to 2022. URL: <https://www.statista.com/statistics/256563/share-of-economic-sectors-in-the-global-gross-domestic-product/>.
12. Державна служба статистики. Статистична інформація. URL: <https://ukrstat.gov.ua/>.
13. ТОП-20 ефективних агрокомпаній України. *Forbes Ukraine*. 2024. №1 (28). С. 128-142.

References:

1. Wikipedia (2024). Industrial Revolution. https://uk.wikipedia.org/wiki/Industrial_Revolution.
2. Studies.in.ua (2024). Causes, features, and stages of the English bourgeois revolution of the 17th century. https://studies.in.ua/vhist_shpor/214-prichini-osoblivost-ta-etapi-anglyskoyi-burzhuaaznoyi-revoluyuci-17-st.html.
3. Wikipedia (2024). History of Taiwan. https://uk.wikipedia.org/wiki/History_of_Taiwan.
4. Alice H. Amsden (2024). Asia's next giant. South Korea and late industrialization. Kyiv, Nash Format, 480.
5. Li Kuan Yu (2018). From the third world to the first. History of Singapore: 1965-2000. Kyiv, KM-Books, 760.
6. Soumitra Dutta, Bruno Lanvin, Lorena Rivera León and Sacha Wunsch-Vincent (2023). World Intellectual Property Organization Global Innovation Index 2023 Innovation in the face of uncertainty. <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo-pub-2000-2023-en-main-report-global-innovation-index-2023-16th-edition.pdf>.
7. Daniel A. Bell (2023). The China model. Political meritocracy and the limits of democracy. Kyiv, Nash Format, 336.
8. Razumkov Center. (2024). Citizens' assessment of the situation in the country and the actions of the authorities. Trust in social institutions, politicians, officials and public figures (January 2024). <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-sichen-2024r>.
9. World Economic Forum (2024). The Global Cooperation Barometer 2024. Insight Report January 2024. https://www3.weforum.org/docs/WEF_The_Global_Cooperation_Barometer_2024.pdf?_gl=1*15i8k8*_up*MQ..&gclid=CjwKCAjwgpCzBhEiwAOSQWQZhmzeGGdqATFcUAJ4f8EGMhym0iYq1QF-ZyIOB3zurabdE5oIRoCIO8QAvD_BwE.
10. Amelin, A. (2023). Top 20 sectors of the economy that will grow the fastest in the next 10 years. *Minfin*. <https://minfin.com.ua/ua/invest/articles/top20-sektoriv-ekonomiki-yaki-nayshvidshe-zrostatimut-v-nastupni-10-rokiv/>.
11. Statista (2023). Share of economic sectors in the global gross domestic product (GDP) from 2012 to 2022. <https://www.statista.com/statistics/256563/share-of-economic-sectors-in-the-global-gross-domestic-product/>.
12. State static service of Ukraine. (2024). Statistical information. <https://ukrstat.gov.ua/>.
13. Forbes Ukraine (2024). TOP-20 efficient agricultural companies of Ukraine. 1 (28), 128-142.

Ця робота ліцензована Creative Commons Attribution 4.0 International License